

„Racjonalne usprawnienie” w ramach edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością – rozważania na kanwie konwencji o prawach osób niepełnosprawnych

Część 2.

ABSTRACT: Adam Mikrut, *„Racjonalne usprawnienie” w ramach edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością – rozważania na kanwie konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Część 2* [‘Reasonable accommodation’ in the education of children and teenagers with disability as based on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Part 2]. Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 17, Poznań 2017. Pp. 15-34. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-391X

The authorities of the Republic of Poland have ratified the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and have undertaken the responsibility to implement such changes in the internal law and in social policy which aim at ensuring full and equal enjoyment of all rights and freedoms by people with disabilities and preventing their discrimination in different aspects of life. One of the ways of fulfilling this commitment is described as ‘reasonable accommodation’. The author of this article has attempted to find manifestations of such activities in the field of school legislation and its practical examples. As a result, it turned out that in the analysed area many solutions are in line with the spirit of the ‘reasonable accommodation’.

KEY WORDS: Convention on the Rights of Persons with Disabilities, reasonable accommodation, right to education

Kilka uwag wstępnych

W pierwszej części niniejszego artykułu zamieszczonej w poprzednim numerze Interdyscyplinarnych Kontekstów Pedagogiki Specjalnej autor przybliżył Czytelnikowi zakres znaczeniowy pojęcia „racjonalne usprawienie” zawarte w Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych przyjętej w dniu 13 grudnia 2006 r. przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych (rezolucja 61/106)¹. Przypomnijmy ponownie, iż owe racjonalne usprawienie oznacza – zgodnie z treścią art. 2 Konwencji –

konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami².

Elementów tak pojmowanego racjonalnego usprawienia poszukiwał on, i czynił będzie to również w tej części tekstu, w ramach prawnych i organizacyjnych rozwiązań dotyczących realizacji prawa do edukacji osób z niepełnosprawnością. Warto wspomnieć – o czym była już mowa w części poprzedniej – iż artykuł ten powstał już po podpisaniu przez Prezydenta RP Ustawy Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r.³ które – zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. pt. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe⁴ – wchodzi w życie, z wyjątkiem określonych ustępów z kilku artykułów (art. 18 i art. 47) oraz rozdziału 6, z dniem 1 września 2017 r. Fakt ten sprawia, że poszukiwań rozwiązań zgodnych z ideą racjonalnego usprawienia dokonywano przede wszystkim w ramach zapisów zawartych w aktualnej wersji

---

¹ Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. 2012, poz. 1169.

² Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. 2012, poz. 1169, art. 2.

³ Ustawa Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016, Dz. U. 2017, poz. 59.

⁴ Ustawa Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016, Dz. U. 2017, poz. 60.

ustawy o systemie oświaty i rozporządzeniach resortowych do niej nawiązujących⁵. Wśród omówionych w części pierwszej artykułu rozwiązań wyrażających racjonalne usprawnienie znalazły się takie jak: dostosowanie programu wychowania przedszkolnego i programu nauczania do indywidualnych potrzeb dzieci i uczniów przyjmujące postać tzw. indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego oraz kontrola i ocena osiągnięć szkolnych. Inne jeszcze, liczne przykłady wspomnianego usprawnienia obecne w rodzimym prawie oświatowym i jego praktycznej egzemplifikacji Czytelnik znajdzie w dalszych fragmentach niniejszego tekstu.

Elementy „racjonalnego usprawnienia” w rodzimej jurysdykcji oświatowej – kolejne przykłady i rozwiązania

Przejawy „racjonalnego usprawnienia” widoczne są również w ramach zasad organizowania egzaminów gimnazjalnych, maturalnych oraz potwierdzających kwalifikacje w zawodzie, które określone zostały w rozdz. 3b ustawy o systemie oświaty. Z zapisów art. 44zw, ust. 1, 2 i 3 wynika kolejno, że do egzaminu gimnazjalnego nie przystępują uczniowie z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego wydanego ze względu na upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym i znacznym. Z obowiązku przystąpienia do tego egzaminu lub jego części na wniosek rodziców może być również zwolniony uczeń ze stosownym orzeczeniem wydanym ze względu na niepełnosprawności sprzężone, a żadna z nich nie jest upośledzeniem umysłowym⁶. Z kolei w przypadku ucznia z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego wydanego ze względu na lekki stopień upośledzenia umysłowego, który przystępuje do

---

⁵ *Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku*, Dz. U. 2016, poz. 1943, 1954, 1985 i 2169 oraz z 2017 r. poz. 60, stan prawny na 2 marca 2017; www.prawo.vulcan.edu.pl [dostęp: 2.03.2017].

⁶ Art. 44zw, ust. 1 ustawy stanowi, że uczniowie z niepełnosprawnościami złożonymi, gdy jedną z nich jest upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym i znacznym, nie przystępują do tego egzaminu.

egzaminu z języka obcego nowożytnego, którego naukę kontynuował w gimnazjum na podbudowie wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego, analizowany artykuł zakłada zwolnienie z obowiązku przystąpienia do tegoż egzaminu na poziomie rozszerzonym; może on jednak do niego przystąpić na wniosek rodziców. Język obcy nowożytny jest również tym rodzajem zajęć edukacyjnych, w stosunku do którego prawo oświatowe przewiduje w określonej sytuacji możliwość odstąpienia od pewnych obowiązków w ramach egzaminu maturalnego. Ową sytuację określa zapis art. 44 zzg, ust. 1. Wynika z niego, że z części ustnej tegoż egzaminu zwolniony jest absolwent niesłyszący. Ust. 2 przywołanego artykułu zakłada z kolei – co wydaje się szczególnie ważne – że absolwent, który trwale nie posługuje się mową, w ogóle jest zwolniony z części ustnej egzaminu maturalnego.

Wspomniane wyżej egzaminy, gimnazjalny i maturalny, uczniowie i absolwenci posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na swoją niepełnosprawność mogą zdawać – zgodnie z brzmieniem art. 44zzr, ust. 1 ustawy – w warunkach i formie dostosowanych do rodzaju niepełnosprawności. Sposób dostosowania owych form określony został w ust. 8 analizowanego artykułu. W myśl tego zapisu polega ono na przygotowaniu odrębnych arkuszy egzaminacyjnych odpowiednich do rodzaju niepełnosprawności osoby zdającej, „[...] z tym, że nie przygotowuje się odrębnych arkuszy egzaminacyjnych dla absolwentów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim”. Z kolei dostosowanie warunków przeprowadzenia egzaminów gimnazjalnego i maturalnego polega – jak wynika z ust. 10 tego artykułu – na:

- 1) zminimalizowaniu ograniczeń wynikających z niepełnosprawności [...];
- 2) zapewnieniu [...] miejsca pracy odpowiedniego [...] do potrzeb edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych;
- 3) wykorzystaniu odpowiedniego sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych;
- 4) odpowiednim przedłużeniu czasu [...];

- 5) ustaleniu zasad oceniania rozwiązań zadań [...] uwzględniających potrzeby edukacyjne i możliwości psychofizyczne (osoby zdającej – przyp. A. M.);
- 6) zapewnieniu obecności i pomocy w czasie egzaminu [...] nauczyciela wspomagającego ucznia lub absolwenta w czytaniu i pisaniu lub specjalisty odpowiednio z zakresu danego rodzaju niepełnosprawności [...], jeżeli jest to niezbędne do uzyskania właściwego kontaktu z uczniem lub absolwentem lub pomocy w obsłudze sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych.

Warto podkreślić, iż zgodnie z zapisem art. 44zzza, pkt 10 ustawy minister właściwy do spraw oświaty i wychowanie w drodze rozporządzenia określa również szczegółowe warunki i sposób przeprowadzania omawianych tutaj egzaminów w innym miejscu niż szkoła, jeżeli taka konieczność wynika ze stanu zdrowia lub niepełnosprawności osoby zdającej.

Elementy racjonalnego usprawienia obecne są również w treści tych fragmentów ustawy, które odnoszą się do egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie. Art. 44zzzf, ust. 1 głosi, że uczeń lub absolwent, który posiada stosowne orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na jego niepełnosprawność, może przystąpić do takiego egzaminu w warunkach i formie dostosowanych do rodzaju tejże niepełnosprawności. Dostosowanie formy egzaminu polega – w myśli ust. 7 omawianego artykułu – na przygotowaniu odrębnych arkuszy egzaminacyjnych w przypadku ucznia, słuchacza czy absolwenta niewidomego i słabowidzącego. Jeżeli chodzi o warunki, w których egzamin ten zdaje osoba z niepełnosprawnością, to są one analogiczne do tych opisanych wyżej odnośnie do egzaminów gimnazjalnego i maturalnego, na co wskazuje z kolei treść ust. 8, punkty 1-5. Podobne warunki – jak głosi art. 44zzzh, ust. 1 ustawy – zapewnia się również na podstawie stosownego zaświadczenia lekarskiego tym zdającym osobom niewidomym, słabowidzącym, niesłyszącym, słabosłyszącym, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim lub z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, które przystępują do omawianego egzaminu po ukoń-

czeniu kwalifikacyjnego kursu zawodowego lub praktycznej nauki zawodu dorosłych albo przyuczenia do pracy dorosłych, jeżeli program tego przyuczenia uwzględniał wymagania określone w podstawie programowej kształcenia w zawodach czy wreszcie na podstawie spełnienia warunków dopuszczenia do egzaminu eksternistycznego potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie. Z uwagi na stan zdrowia lub niepełnosprawność osoby zdającej egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie może mieć miejsce – na podstawie odpowiedniego rozporządzenia ministra wydanego w myśl art. 44zzzv, pkt 8 ustawy – w innym miejscu niż szkoła, placówka, siedziba pracodawcy lub w podmiocie prowadzącym kurs kwalifikacyjny.

Omawiane wyżej kwestie dostosowań sposobów i warunków przystępowania do egzaminów gimnazjalnego, maturalnego czy potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie przez osoby z niepełnosprawnością leżą w gestii Centralnej Komisji Egzaminacyjnej powołanej na mocy art. 9a, ust. 1 ustawy i Okręgowych Komisji Egzaminacyjnych powołanych przez właściwego ministra na podstawie art. 9c, ust. 1. To do zadań tej pierwszej należy – jak zapisano w art. 9a, ust. 2, pkt 10, lit. a ustawy – ogłaszanie każdego roku w Biuletynie Informacji Publicznej na swojej stronie szczegółowych komunikatów w tym zakresie. Stają się one podstawą przeprowadzania tychże egzaminów przez komisje okręgowe.

Na racjonalne usprawnienie wskazują również niektóre regulacje zawarte w rozdziale 2 ustawy o systemie oświaty zatytułowanym: „Wychowanie przedszkolne, obowiązek szkolny i obowiązek nauki”. Zgodnie z owymi regulacjami – art. 14, ust. 1 – w naszym kraju wychowaniem przedszkolnym obejmuje się dzieci od początku roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym kończą one trzy lata i trwa do końca roku kalendarzowego, w którym kończą siedem lat. Dzieci posiadające orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – zgodnie z zapisem ust. 1a cytowanego artykułu – mogą być objęte wychowaniem przedszkolnym nawet wówczas, gdy mają więcej niż siedem lat, nie dłużej jednak niż do końca roku szkolnego tego roku kalendarzowego, w którym kończą dziewięć

lat. W takim przypadku „przesuwa” się wiek, w którym dziecko takie rozpoczyna obowiązkowe wychowanie przedszkolne. Ust. 3a analizowanego artykułu stanowi, że obowiązek ten „[...] rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego poprzedzającego rok szkolny, w którym dziecko rozpocznie spełnianie obowiązku szkolnego”. Ustawodawca zapisem art. 14a, ust. 4 ustawy nałożył na gminę obowiązek zapewnienia dzieciom z niepełnosprawnością w wieku pięciu i sześciu lat oraz objętym obowiązkowym wychowaniem przedszkolnym, ale także tym, które nadal objęte są tym wychowaniem, mimo ukończenia siódmego roku życia, bezpłatnego transportu i opieki w czasie podróży do najbliższego przedszkola czy innej formy wychowania przedszkolnego (punktu przedszkolnego) albo zwrotu kosztów przewozu dziecka i opiekuna, jeżeli dowożenie zapewniają rodzice.

Posiadanie przez dziecko orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego może być również – na mocy art. 16a. ust. 1 ustawy – podstawą odroczenia spełniania obowiązku szkolnego, który według naszego prawa oświatowego wyrażonego treścią art. 15, ust. 2 „[...] rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, oraz trwa do ukończenia gimnazjum, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia”, przy czym obowiązek nauki trwa – jak zapisano w art. 15, ust. 1 – do ukończenia 18. roku życia. Odroczenie owe nie może trwać dłużej niż do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w który dziecko to kończy dziewiąty rok życia. Warto przy tej okazji przypomnieć, że zgodnie z cytowanym już Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r.⁷ kształcenie uczniów niepełnosprawnych może być prowadzone do końca roku szkolnego tego roku kalendarzowego, w którym uczeń kończy odpowiednio: 1) 18. rok życia w przypadku szkoły podstawowej, 2) 21. – w przy-

---

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. 2015, poz. 1113, § 4.

padku gimnazjum i 3) 24. – w przypadku szkoły ponadgimnazjalnej. Obowiązkiem gminy wobec ucznia z niepełnosprawnością – zapisanym w art. 17, ust. 3a ustawy – jest zapewnienie mu bezpłatnego transportu i stosownej opieki w czasie podróży do najbliższej szkoły podstawowej i gimnazjum, a w odniesieniu do uczniów z niepełnosprawnością ruchową albo upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym także do szkoły ponadgimnazjalnej, nie dłużej jednak niż do 21. roku życia ucznia, bądź zwrot kosztów przewozu i opieki w przypadku, gdy usługę tę zapewniają rodzice.

Według art. 22, ust. 2 ustawy minister właściwy do spraw oświaty i wychowania w drodze rozporządzenia ustala m.in. ramowe plany nauczania i podstawy programowe. W wydanych w związku z tym dokumentach resortowych również widoczne są elementy racjonalnego usprawnienia. Wyraża je m.in. treść § 2, ust. 1, pkt 3 i pkt 4 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych⁸, która stanowi, że plan nauczania określa m.in. minimalny wymiar godzin oraz tygodniowy wymiar godzin z zakresu zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych na danym etapie edukacyjnym. W Załączniku nr 1 do tego rozporządzenia⁹ zapisano, że zarówno w ramach edukacji wczesnoszkolnej, jak i w klasach IV-VI szkoły podstawowej minimalny wymiar godzin rewalidacyjnych w oddziale ogólnodostępnym wynosi 190 godzin na ucznia, zaś tygodniowy wymiar tego typu zajęć na ucznia w każdym roku szkolnym – 2 godziny. Z kolei według Załącznika nr 2¹⁰ wynika, że

---

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz. U. 2012, poz. 204.

⁹ Ramowy plan nauczania dla szkoły podstawowej, w tym szkoły podstawowej specjalnej, z wyjątkiem szkoły podstawowej specjalnej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

¹⁰ Ramowy plan nauczania dla szkoły podstawowej specjalnej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, Załącznik nr 2 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

ów minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych w klasach I-III oraz w klasach IV-VI w „[...] przypadku uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym, w tym z niepełnosprawnościami sprzężonymi, jeżeli jedną z niepełnosprawności jest upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym” uczęszczających do szkoły podstawowej ogólnodostępnej wynosi również 190 godzin, zaś tygodniowy wymiar tych zajęć w każdym roku szkolnym – również po 2 godziny na ucznia. Takie same liczba godzin zajęć rewalidacyjnych w analogicznych do powyższych sytuacjach podają również zapisy zawarte w Załączniku nr 3¹¹ odnoszącym się do planu nauczania w trzyletnim gimnazjum, w tym gimnazjum specjalnego, Załączniku nr 5¹² odnoszącym się do planu nauczania w trzyletnim gimnazjum dla uczniów z upośledzeniem umysłowym głębszego stopnia (umiarkowanym lub znacznym) oraz Załączniku nr 6¹³ odnoszącym się do planu nauczania w trzyletniej zasadniczej szkole zawodowej, w tym specjalnej. Bardziej zróżnicowany jest minimalny wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych przypadających na jednego ucznia z niepełnosprawnością w oddziałach ogólnodostępnych trzyletniego liceum ogólnokształcącego (180 godzin)¹⁴ i czteroletniego technikum (240 godzin)¹⁵. W obu przypad-

---

¹¹ *Ramowy plan nauczania dla gimnazjum, w tym gimnazjum specjalnego, z wyjątkiem gimnazjum specjalnego dla uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym lub znacznym*, Załącznik nr 3 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

¹² *Ramowy plan nauczania dla gimnazjum specjalnego dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym*, Załącznik nr 5 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

¹³ *Ramowy plan nauczania dla zasadniczej szkoły zawodowej, w tym zasadniczej szkoły zawodowej specjalnej dla uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym*. Załącznik nr 6 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

¹⁴ *Ramowy plan nauczania dla liceum ogólnokształcącego, w tym liceum ogólnokształcącego specjalnego dla uczniów w normie intelektualnej*, Załącznik nr 7 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

¹⁵ *Ramowy plan nauczania dla technikum, w tym technikum specjalnego dla uczniów w normie intelektualnej*, Załącznik nr 8 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

kach tygodniowy wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych przypadających na jednego ucznia w każdym roku szkolnym wynosi nadal 2 godziny.

Kończąc kwestię planów nauczania i zawartych w nich elementów racjonalnego usprawnienia, warto wspomnieć jeszcze o dwóch ważnych regulacjach prawnych. Po pierwsze – do czego pośrednio już nawiązywaliśmy, pisząc o możliwym okresie kształcenia uczniów z niepełnosprawnością w ramach poszczególnych etapów edukacji – zgodnie z § 5, ust. 1 analizowanego rozporządzenia w przypadku tej kategorii uczniów „[...] można przedłużyć okres nauki na każdym etapie edukacyjnym o jeden rok, zwiększając proporcjonalnie wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych”. Decyzję o ewentualnym przedłużeniu nauki podejmuje – w myśl § 5, ust. 2 – rada pedagogiczna. Po drugie zaś – z treści przypisów nr 1 w cytowanych wyżej Załącznikach nr 2 i 5 wynika że uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, w tym uczniowie z niepełnosprawnościami sprzężonymi, jeżeli jedną z owych niepełnosprawności jest upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym, będący uczniami szkoły podstawowej ogólnodostępnej lub gimnazjum ogólnodostępnego realizują plany nauczania specjalnie dla nich adresowane, a nie te, które dotyczą pozostałych uczniów wymienionych szkół. Inaczej mówiąc – nie dotyczą ich plany zawarte we wspomnianych Załącznikach nr 1 i 3.

Wyrazem racjonalnego usprawnienia jest – naszym zadaniem – sposób podejścia do kwestii podstawy programowej. Określone zostają one – jak stanowi art. 22, ust. 2, pkt 2 i 2a Ustawy – przez Ministra Edukacji Narodowej w drodze odpowiedniego rozporządzenia. Ogólnie rzecz biorąc uczniowie z niepełnosprawnością, których rozwój intelektualny nie odbiega od normy oraz ci, którzy charakteryzują się upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim realizują tę samą podstawę programową kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, gimnazjum, zasadniczej szkoły zawodowej, liceum ogólnokształcącego, technikum i szkoły policealnej oraz odpowiednią podstawę programową kształcenia w zawodach co ich pełnosprawni

rówieśnicy. Inaczej jest natomiast – i ten fakt wskazuje na owe racjonalne usprawienie – w przypadku uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym lub znacznym. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. realizują oni odrębną podstawę programową kształcenia ogólnego w szkole podstawowej i gimnazjum podaną w załączniku nr 3¹⁶.

Mniej klarowne, jak się wydaje, są rozstrzygnięcia dotyczące programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania do danych zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego oraz programów nauczania do danych zawodów. Kwestię ich doboru reguluje co prawda art. 22a ustawy, jednak podane tam zapisy nie dotyczą – zgodnie z ust. 8 – m.in. uczniów z niepełnosprawnością. Ze wcześniejszych rozważań wiemy już, że indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny opracowany dla danego dziecka lub ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinien zawierać informację o sposobie i zakresie dostosowania odpowiednio programu wychowania przedszkolnego i wymagań z zajęć edukacyjnych objętych realizowanym przez ucznia programem nauczania. Z sugestii zawartych w dokumencie zamieszczonym na stronie jednego z kuratoriów oświaty wynika, że uczniowie z niepełnosprawnością będący uczniami szkół ogólnodostępnych¹⁷, których obowiązuje ta sama podstawa programowa, co uczniów o normalnym rozwoju intelektualnym, realizują program nauczania obowiązujący w danym oddziale, ale odpowiednio dostosowany do ich potrzeb i możliwości psychofizycznych¹⁸. Wiemy już także – była o tym mowa wyżej – że odrębne podstawy programowe dla różnych typów szkół opracowane zostały jedynie w odniesieniu do uczniów z głęb-

---

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. z 2012 r., poz. 977.

¹⁷ W cytowanym dokumencie mowa jest konkretnie o uczniach z lekkim upośledzeniem umysłowym.

¹⁸ *Uczeń z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, pozostający w szkole ogólnodostępnej*, www.ko.rzeszow.pl/zalaczniki/dokumenty/0205200701.doc [dostęp: 17.03.2017].

szym stopniem niepełnosprawności intelektualnej. Wydaje się zatem, iż w stosunku do tych z nich, którzy uczęszczają do szkoły podstawowej lub gimnazjum ogólnodostępnych indywidualnie dostosowywać należy programy opracowane dla tej kategorii uczniów (proponowane przez ministerstwo lub autorskie)¹⁹.

Tytułowe racjonalne usprawienie szczególnie widoczne jest – naszym zdaniem – w zakresie ustawowej regulacji dotyczącej podręczników szkolnych i materiałów edukacyjnych. Zostały one zapisane w art. 22 ab ustawy. W ust. 2, pkt 4 mowa jest o tym, że w przypadku uczniów niepełnosprawnych objętych kształceniem specjalnym w szkole podstawowej i szkole ponadpodstawowej możliwe jest włączenie do zestawu podręczników lub materiałów edukacyjnych obowiązujących we wszystkich oddziałach poszczególnych klas danej szkoły więcej niż jednego podręcznika lub materiału edukacyjnego dla danego zakresu edukacji w klasach I-III lub do danych zajęć edukacyjnych w klasach wyższych, przy czym – jak głosi ust. 3 – zespół nauczycieli proponujący dyrektorowi takie rozwiązanie bierze pod uwagę potrzeby edukacyjne i możliwości psychofizyczne tychże uczniów. Uwzględniając fakt, iż owo kształcenie specjalne może mieć miejsce w szkołach ogólnodostępnych, przytoczone tutaj zapisy traktować należy jako regulujące również zasady budowania zestawów podręczników szkolnych adresowanych do przebywających w nich uczniów z niepełnosprawnością. Na poziomie szkoły podstawowej, w myśli art. 22ac, ust. 1 ustawy, mają oni, podobnie jak i ich pełnosprawni rówieśnicy, prawo do bezpłatnego dostępu do podręczników, materiałów edukacyjnych lub materiałów ćwiczeniowych w tych przypadkach, gdy są one przeznaczone do stosowania w ramach obowiązkowych zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego wymienionych w ramowym planie nauczania. W przypadku, gdy dana szkoła dysponuje niewykorzystywanymi podręcznikami i materiałami edukacyjnymi uwzględniającymi potrzeby edukacyjne i możliwości psychofizycz-

---

¹⁹ Zob. np.: *Program wychowania i nauczania dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym i znacznym*, MEN, Warszawa 1997.

ne uczniów z niepełnosprawnością zakupione z dotacji celowej istnieje możliwość – zgodnie z zapisem art. 22ak, ust. 6 ustawy – przekazania ich dyrektorowi innej szkoły. Możliwość ta daje szansę korzystania z tych środków tym uczniom z niepełnosprawnością, którzy trafiają do danej szkoły ogólnodostępnej w trakcie roku szkolnego, zatem nie byli uwzględniali w trakcie formułowania wniosku o dotację celową.

Według art. 22ae, ust. 1, pkt 1 i pkt 3 wyposażenie szkół w podręczniki i materiały jest zadaniem realizowanym przez jednostki samorządu terytorialnego zleconym z zakresu administracji rządowej. Wspomniane jednostki samorządu terytorialnego na wykonanie powyższego zadania otrzymują stosowną dotację celową udzielaną – zgodnie a ust. 3 analizowanego artykułu – przez wojewodę. Kolejny ust 5 zawiera szczegółowe kwoty przeznaczone na jednego ucznia w zależności od klasy, do której on uczęszcza. Z punktu widzenia działań, które można uznać za racjonalne dostosowanie szczególnie istotne są regulacje zawarte w następnym ustępie art. 22ae, tj. ust. 5a. Zawiera on mianowicie wielkości wskaźników, przez jakie mnoży się owe kwoty w przypadku uczniów z niepełnosprawnością. Wskaźniki te określone zostały w następujący sposób:

- 1) nie mniejsze niż 2 i nie większe niż 3 – w przypadku uczniów z upośledzeniem umysłowym, niesłyszących, słabosłyszących, z autyzmem, niewidomych i słabowidzących, z zastrzeżeniem pkt 2 i 3, posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, o ile uczniowie ci będą korzystać z podręczników, materiałów edukacyjnych lub materiałów ćwiczeniowych, dostosowanych do potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych tych uczniów;
- 2) nie mniejsze niż 5 i nie większe niż 10 – w przypadku uczniów słabowidzących posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, o ile uczniowie ci będą korzystać z podręczników, materiałów edukacyjnych lub materiałów ćwiczeniowych, dostosowanych do potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych tych uczniów, wydrukowanych w druku powiększonym;
- 3) nie mniejsze niż 10 i nie większe niż 25 – w przypadku uczniów niewidomych posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia spe-

cialnego, o ile uczniowie ci będą korzystać z podręczników, materiałów edukacyjnych lub materiałów ćwiczeniowych, dostosowanych do potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych tych uczniów, wydrukowanych w systemie Braille'a²⁰.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że zgodnie z treścią ust. 11 interpretowanego artykułu ustawy dotacja celowa może być źródłem finansowania drukowania i powielania podręczników i materiałów edukacyjnych oraz ćwiczeniowych, a także na zakup urządzeń, które temu służą. W odniesieniu do uczniów z niepełnosprawnością objętych kształceniem specjalnym może być ona również źródłem pokrycia kosztów zakupu odpowiedniego sprzętu i oprogramowania niezbędnych do korzystania z podręczników i materiałów mających postać elektroniczną.

Podręczniki są dopuszczane do użytku szkolnego według zasad określonych w art. 22an ustawy przez ministra edukacji narodowej po uzyskaniu pozytywnej oceny ze strony rzeczoznawców. Po spełnieniu określonych wymagań podręczniki te są wpisywane do stosownych wykazów publikowanych – co zostało określone w art. 22ap ustawy – na stronie internetowej ministerstwa²¹. Należy podkreślić, że treść podręczników musi być zgodna z aktualną podstawą programową, stąd też te z nich, które tracą ważność mogą być wykorzystywane przez nauczycieli i uczniów wyłącznie jako materiały pomocnicze. Jednocześnie należy pamiętać, iż uczniowie z niepełnosprawnością, którzy zgodnie z prawem oświatowym realizują tę samą podstawę programową co ich pełnosprawni rówieśnicy, mogą korzystać z aktualnych podręczników do szkół ogólnodostępnych²². W praktyce – jak pisze Monika Gułubiew-Konieczna – uczniowie

---

²⁰ Aktualne rozporządzenia dotyczące kwoty dotacji celowej na zakup podręczników dla uczniów niepełnosprawnych zostały podpisane 16 marca 2017 roku, <https://men.gov.pl/strony/wskazniki-kwoty-dotacji-celowej-na-zakup-podrecznikow-dla-uczniow-niepelnosprawnych-nowe-rozporzadzenia-podpisane>, [dostęp: 20.03.2017].

²¹ <https://podreczniki.men.gov.pl/> [dostęp: 20.03.2017].

²² <https://men.gov.pl/zwiekszenie-szans/ksztalcenie-specjalne/informacja-o-podrecznikach-do-ksztalcenia-specjalnego.html> [dostęp: 20.03.2017].

z niepełnosprawnością intelektualną lekkiego stopnia uczęszczający do szkół ogólnodostępnych korzystają z tych samych podręczników co ich koleżanki i koledzy o normalnym rozwoju umysłowym²³.

Uzasadnienie nakładów finansowych na pokrycie kosztów racjonalnego usprawnienia w ramach edukacji włączającej uczniów z niepełnosprawnością

Kształcenie uczniów z niepełnosprawnością wymaga większych nakładów finansowych od tych, które ponoszone są w odniesieniu do kształcenia o charakterze ogólnodostępnym. Wynika to z konieczności zastosowania specjalnej organizacji procesu kształcenia uwzględniającej stosownie do potrzeb i możliwości tej kategorii uczniów warunki techniczne, metody i środki dydaktyczne oraz kształtowanie ścisłych i niezbędnych relacji społecznych między jego uczestnikami, w tym również współpracę ze środowiskiem rodzinnym²⁴. Analizując dane dotyczące sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w poszczególnych latach podawane do publicznej wiadomości w treści rozporządzeń Ministra Edukacji Narodowej, łatwo dojść do wniosku, że podane tam wagi świadczą o wyraźnej trosce władz państwowych o zaspokojenie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz rozwijanie możliwości psychofizycznych uczniów poddanych kształceniu specjalnemu niezależnie od tego, gdzie ono ma miejsce – czy w warunkach edukacji segregacyjnej czy niesegregacyjnej. Według załącznika do wspomnianego rozporządzenia obejmującego swoją jurysdykcją rok 2017 wagi owe – wyrażające w istocie rzeczy krotność nakładów na wypełnienie zadań szkolnych wobec

---

²³ M. Gołubiew-Konieczna, *Edukacja uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w świetle aktualnych przepisów prawa oświatowego*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2006, s. 22.

²⁴ *Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*, MEN, Warszawa 2010, s. 90.

poszczególnych grup uczniów – przykładowo kształtują się w następujący sposób:

- P = 1,40 – dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim;
- P = 2,90 – dla uczniów niewidomych, słabowidzących, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją;
- P = 3,60 – dla uczniów niesłyszących, słabosłyszących, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym;
- P = 9,50 – dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim realizujących obowiązki szkolny lub obowiązki nauki poprzez uczestnictwo w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych organizowanych przez szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne i poradnie psychologiczno-pedagogiczne, dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi oraz z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera²⁵.

W tym kontekście rodzi się pytanie o zasadność takich preferencji w podziale określonej puli pieniędzy przeznaczonych na finansowanie oświaty, a mianowicie, czy jest ona zgodna z zasadą sprawiedliwości społecznej. Autor niniejszego tekstu podjął już próbę udzielenia odpowiedzi na tak postawione pytanie w innym miejscu²⁶. W tym celu odwołał się m.in. do przekornie postawionego pytania

---

²⁵ Algorytm podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego na rok 2017, Załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego, <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/podzialczesci-oswiatowej-subwencji-ogolnej-w-2017-roku.html> [dostęp: 23.03.2017].

²⁶ Zob.: A. Mikrut, *O wątpliwościach moralnych wokół argumentowania i urzeczywistniania idei edukacji integracyjnej*, „Wychowanie na co Dzień” 2015 nr 3, s. 24-29; A. Mikrut, *Reflection of Inclusive Education in Ethic*, [w:] *Reflection of Inclusive Education of the 21st Century in Correlative Scientific Fields (How to Turn Risks into Chances)*, red. V. Lechta, B. Kudláčová, International Academic Publishers, Frankfurt am Main; Peter Lang; Veda. Publishing House of the Slovak Academy of Sciences Bratislava, Bratislava 2013, s. 54-60.

przez autorów tekstu o znamienym tytule „Integracja problemem etycznym”, zamieszczonego w pracy zbiorowej pt. „Integracja dzieci o specjalnych potrzebach. Wybrane zagadnienia etyczne”. Gavin Fairbairn i Susan Fairbairn pytali mianowicie, czy nie lepiej wzmocnić nakłady na edukację uczniów pełnosprawnych w myśl zasady, że najskuteczniejszym sposobem przychodzenia z pomocą „słabszym” członkom społeczeństwa jest wspieranie „tych, którzy są hojnie obdarzeni, aby oni z kolei mogli wspomagać mniej obdarzonych”²⁷. Z tego punktu widzenia raczej trudno nazwać sprawiedliwym wspomniany wyżej podział środków przeznaczonych na oświatę, bowiem wiele osób z niepełnosprawnością, zwłaszcza głębszą niepełnosprawnością intelektualną, zawsze będzie jedynie uczestnikiem podziału dóbr materialnych, nie zaś ich wytwarzania. Nie sposób odrzucić jednak argumentacji na rzecz zwiększonych nakładów na kształcenie specjalne bazującej na zasadzie sprawiedliwości społecznej rozumianej – jak podaje Tomasz Sienkiewicz – jako „dostępność świadczeń, stwarzanie równych szans oraz ochrona jednostek słabszych”²⁸. Według takiego rozumienia sprawiedliwość społeczna wyraża się zatem m.in. ułatwianiem „osobom o niskich zasobach wewnętrznych i środowiskowych (słabym, chorym, niepełnosprawnym, zagubionym i bezradnym wobec wyzwań współczesnego świata i społecznie odrzuconym) dostępu do rozmaitych dóbr i świadczeń, w tym również rozpatrywanej tutaj edukacji”²⁹. Mając na uwadze fakt, iż osoby z niepełnosprawnością cechują się, w mniejszym lub

---

²⁷ G. Fairbairn, S. Fairbairn, *Integracja problemem etycznym*, [w:] *Integracja dzieci o specjalnych potrzebach. Wybrane zagadnienia etyczne*, red. G. Fairbairn, S. Fairbairn, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 2000, s. 16.

²⁸ Za: B. Szczupał, *Prawa osób niepełnosprawnych w aspekcie realizacji zasad sprawiedliwości społecznej*, [w:] *Rozwój i funkcjonowanie osób niepełnosprawnych. Konteksty edukacyjne i prawne*, red. Z. Gajdzica, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 182.

²⁹ A. Mikrut, *Reflection of Inclusive Education in Ethic*, [w:] *Reflection of Inclusive Education of the 21st Century in Correlative Scientific Fields (How to Turn Risks into Chances)*, red. V. Lechta, B. Kudláčová, International Academic Publishers, Frankfurt am Main; Peter Lang; Veda. Publishing House of the Slovak Academy of Sciences Bratislava, Bratislava 2013, s. 55-56.

większym stopniu, ograniczeniami w zakresie tychże zasobów, łatwo skonstatować, że wszelkie działania na rzecz osłabiania owych ograniczeń traktować należy nie jako przejaw preferowania jednych osób kosztem innych, ale rozsądnie pojmowanej sprawiedliwości społecznej. Za niesprawiedliwe należałoby uznać brak owych działań, bowiem sytuacja taka pogłębiałaby przepaść między szansami edukacyjnymi osób pełnosprawnych i „dotkniętych” różnymi rodzajami zaburzeń funkcji i/lub struktury organizmu. Nie ulega przecież żadnej wątpliwości, że ci pierwsi z natury rzeczy znajdują się pod tym względem na uprzywilejowanej pozycji³⁰.

Bibliografia

- Algorytm podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego na rok 2017*, Załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego, <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/podzial-czesci-oswiatowej-subwencji-ogolnej-w-2017-roku.html>, [dostęp: 23.03.2017].
- Fairbairn G., Fairbairn S., *Integracja problemem etycznym*, [w] *Integracja dzieci o specjalnych potrzebach. Wybrane zagadnienia etyczne*, red. G Fairbairn, S. Fairbairn, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 2000.
- Ğacıarz B., *Model społeczny niepełnosprawności jako podstawa zmian w polityce społecznej*, [w:] *Polscy niepełnosprawni. Od kompleksowej diagnozy do nowego modelu polityki społecznej*, red. B. Ğacıarz, S. Rudnicki, Wydawnictwo AGH, Kraków 2014.
- Gołubiew-Konieczna M., *Edukacja uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w świetle aktualnych przepisów prawa oświatowego*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2006.
- <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahcfinalrepe.htm> [dostęp: 20.03.2017].
- <https://men.gov.pl/strony/wskazniki-kwoty-dotacji-celowej-na-zakup-podrecznikow-dla-uczniow-niepelnosprawnych-nowe-rozporzadzenia-podpisane> [dostęp: 20.03.2017].
- <https://men.gov.pl/zwiekszenie-szans/ksztalcenie-specjalne/informacja-o-podrecznikach-do-ksztalcenia-specjalnego.html> [dostęp: 20.03.2017].
- <https://podreczniki.men.gov.pl/> [dostęp: 20.03.2017].

---

³⁰ A. Mikrut, *O wątpliwościach moralnych wokół argumentowania i urzeczywistniania idei edukacji integracyjnej*, „Wychowanie na co Dzień” 2015, nr 3, s. 27.

- Hulek A., *Kształcenie specjalne w systemie integracyjnym*, [w:] Encyklopedia Pedagogiczna, red. W. Pomykała, Warszawa, Fundacja Innowacja, Warszawa 1997.
- Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?, MEN, Warszawa 2010.
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych. Poradnik RPO, [http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RPO – Materiały nr 82 KPON.pdf](http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RPO_Materiały_nr_82_KPON.pdf) [dostęp: 3.01.2017].
- Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych Organizacji Narodów Zjednoczonych. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2007.
- Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych, Dz. U. 2012, poz. 1169.
- Mikrut A., *Edukacja integracyjna czy włączająca? O prawie do edukacji w kontekście polskich tłumaczeń konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*. Referat wygłoszony na konferencji naukowej, nt. *O nauki zaangażowane – w praktykę edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób z niepełnosprawnością*, Ustroń 2016.
- Mikrut A., *O promowaniu godności człowieka w ramach Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych – Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie” 2016, tom LXIX, w druku.
- Mikrut A., *O wątpliwościach moralnych wokół argumentowania i urzeczywistniania idei edukacji integracyjnej*, „Wychowanie na co Dzień” 2015, nr 3.
- Mikrut A., *Reflection of Inclusive Education in Ethic*, [w:] *Reflection of Inclusive Education of the 21st Century in Correlative Scientific Fields (How to Turn Risks into Chances)*, red. V. Lechta, B. Kudláčová, International Academic Publishers, Frankfurt am Main; Peter Lang; Veda. Publishing House of the Slovak Academy of Sciences Bratislava, Bratislava 2013.
- Program wychowania i nauczania dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym i znacznym, MEN, Warszawa 1997.
- Ramowy plan nauczania dla gimnazjum specjalnego dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, Załącznik nr 5 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).
- Ramowy plan nauczania dla gimnazjum, w tym gimnazjum specjalnego, z wyjątkiem gimnazjum specjalnego dla uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym lub znacznym, Załącznik nr 3 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).
- Ramowy plan nauczania dla liceum ogólnokształcącego, w tym liceum ogólnokształcącego specjalnego dla uczniów w normie intelektualnej, Załącznik nr 7 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).
- Ramowy plan nauczania dla szkoły podstawowej specjalnej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, Załącznik nr 2 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).
- Ramowy plan nauczania dla szkoły podstawowej, w tym szkoły podstawowej specjalnej, z wyjątkiem szkoły podstawowej specjalnej dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).

- Ramowy plan nauczania dla technikum, w tym technikum specjalnego dla uczniów w normie intelektualnej, Załącznik nr 8 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).*
- Ramowy plan nauczania dla zasadniczej szkoły zawodowej, w tym zasadniczej szkoły zawodowej specjalnej dla uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym. Załącznik nr 6 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. (poz. 204).*
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, Dz. U. 2015, poz. 1113.*
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 czerwca 2015 roku w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych, Dz. U. 2015, poz. 843.*
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. z 2012 r. poz. 977.*
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz. U. 2012, poz. 204.*
- Szczupał B., *Prawa osób niepełnosprawnych w aspekcie realizacji zasad sprawiedliwości społecznej*, [w:] *Rozwój i funkcjonowanie osób niepełnosprawnych. Konteksty edukacyjne i prawne*, red. Z. Gajdzica, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.
- Szumski G., współpraca Firkowska-Mankiewicz A., *Wokół edukacji włączającej. Efekty kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w klasach specjalnych, integracyjnych i ogólnodostępnych*. Wydawnictwo APS, Warszawa 2010.
- Uczeń z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, pozostający w szkole ogólnodostępnej*, www.ko.rzeszow.pl/zalaczniki/dokumenty/0205200701.doc [dostęp: 17.03.2017].
- Ustawa Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016*, Dz. U. 2017, poz. 59.
- Ustawa Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016*, Dz. U. 2017, poz. 60.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku*, Dz. U. 2016, poz. 1943, 1954, 1985 i 2169 oraz z 2017 r. poz. 60, stan prawny na 2 III 2017, www.prawo.vulcan.edu.pl [dostęp: 2.03.2017].
- Zamkowska A., *Wsparcie edukacyjne uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim w różnych formach kształcenia na I etapie edukacji*, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2009.
- Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 października 1993 roku w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych i integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego*, Dz. Urz. MEN Nr 9 poz. 36.